

Традыцыйны сялянскі касцюм у кантэксце моды

Традыцыйны святочны касцюм сяляніна. Хутар Ліп'е Драгічынскага раёна Брэсцкай вобл., пач. XX ст.

Валянціна Бялявіна,
старшы навуковы супрацоўнік Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, кандыдат гістарычных навук

Касцюм (адзенне, галаўныя ўборы, абутак, аксесуары) на працягу многіх стагоддзяў з'яўляўся той часткай матэрыяльнай культуры, якая візуальна найбольш ярка ўвасабляла нацыянальную адметнасць беларусаў. Ён быў адзнакай сацыяльна-маёмасных і саслоўных адрозненняў, полаўзроставай і сямейнай дыферэнцыяцыі, паказваў узаемаадносінны з культурай суседніх народаў. У традыцыйным грамадстве ён разам з утылітарным прызначэннем выконваў абрадавую, магічную і эстэтычную функцыі. Цесна звязаны з прыродна-кліматэчнымі ўмовамі, узроўнем вытворчых сіл і культурай, касцюм адлюстроўваў складаны шлях гістарычнага развіцця беларускага этнасу.

Традыцыйны сялянскі касцюм, асноўныя тыпы якога сфарміраваліся ў феадаль-

ную эпоху, быў у значнай ступені аднародным на ўсёй тэрыторыі Беларусі. Яго найбольш характэрнымі рысамі былі перавага белага колеру ў асноўным і верхнім адзенні; нашэнне мужчынскіх сарочак навыпуск; нешырокія нагавіцы, калашыны якіх запраўлялі ў боты або анучы (пры хадзьбе ў лапцях); адметны крой верхняй вопраткі; самабытныя спосабы павязвання жаночых ручніковых галаўных убораў; спецыфічны тып плеценага абутку; своеасаблівы арнамент вышыванага і ткананага аздаблення.

Добра прыстасаваны да земляробчай працы касцюм беларускіх сялян мала змяняўся ва ўмовах, калі сын паўтараў жыццёвы шлях бацькі, а дачка – маці, займаючыся тымі ж гаспадарчымі заняткамі і карыстаючыся тымі ж прыладамі працы. Яго гістарычнае раз-

Жаночы комплекс адзення. Вёска Дразна Бабруйскага павета Мінскай губ., 1911 г.
Фота І. Сербавы

віццё да сярэдзіны XIX ст. ішло толькі па шляху паступовай мадыфікацыі элементаў, пашырэння каляровай гамы, фарміравання рэгіянальных касцюмных комплексаў.

Кожны селянін меў два варыянты адзення: штодзённае і святочнае. Звычайна ў хаце, на працы і ў дарозе апраналіся сціпла і даволі функцыянальна, а ў царкву і на святы надзявалі святочныя строі, якія часта ўражвалі сваёй прыгажосцю, пластычнай выразнасцю, вытанчаным упрыгажэннем вышыўкай або ўзорным ткацтвам.

Вышыўка (вышыванне) была адным з абавязковых жаночых заняткаў, якому вучылі з дзяцінства. Пераемнасць традыцый ішла ад маці да дачкі, ад бабулі да ўнучкі. Перадаваліся не толькі прыёмы майстэрства, але і арнаментаваныя вышыўкай прадметы са старажытнымі ўзорамі. Гэта забяспечвала засваенне вопыту папярэдніх пакаленняў і з'яўлялася асновай глыбокай традыцыйнасці беларускай народнай вышыўкі. Часцей за ўсё вышы-

ваннем займаліся дзяўчаты, якія павінны былі да свайго вяселля вышыць сарочку жаніху і некалькі ручнікоў для сватоў і будучай радні. Вышывалі чырвонымі ніткамі па белым палатне простага перапляцення.

Найбольш старажытнай і працаёмкай тэхнікай беларускай народнай вышыўкі быў набор («нацяг», «нацягванне»), які адносіцца да агульнаславянскіх прыёмаў шыцця. Такой вышыўкай упрыгожвалі жаночыя ручніковыя галаўныя ўборы («намёткі»), хусткі, дзявочыя галаўныя павязкі («скіндачкі»), жаночыя і мужчынскія сарочки, фартухі, паясы. На тэрыторыі Заходняга Палесся вышыўкай аздаблялі таксама світы («латухі») і кажухі.

Аснову вышыўкі складаў геаметрычны арнамент, які бытаваў у той ці іншай ступені паўсюдна на Беларусі. Галоўныя яго элементы – прамыя і зігзагападобныя лініі, крыжы, прамавугольнікі, трохвугольнікі, квадраты, васьміпялёсткавыя разеткі з дамінацыяй ромба і яго шматлікіх па канфігурацыі вырынтаў. Архео-

лаг М. М. Чарняўскі ў 1970-х гг. звярнуў увагу на тое, што арнаменты, якія ўпрыгожваюць знаходкі з пасяленняў неаліту і бронзавага веку на тэрыторыі краіны, пераклікаюцца з традыцыйнымі беларускімі арнаментамі. Аднак паміж арнаментаванымі археалагічнымі помнікамі, дзе кожны з геаметрычных знакаў меў пэўны сімвалічны сэнс, і найбольш старымі захаванымі ўзорамі народнай вышыўкі, якія адносяцца да сярэдзіны XIX ст., пралягае вялізны гістарычны перыяд. За гэты час фігуры арнаменту страцілі значную частку старажытнай сімвалікі, набылі новы змест і спарадзілі вялікую колькасць вытворных форм. Але беларускія майстрыхі змаглі захаваць і пранесці праз шматлікія стагоддзі асноўныя прыкметы

Селянін у святочным касцюме. Вёска Мастоў Магілёўскага павета Магілёўскай губ., канец XIX – пачатак XX ст.

арнаменту – колер, характар, лакальнае размяшчэнне ўзораў.

Больш доўгаму, чым у іншых усходнеславянскіх народаў, захаванню ў беларусаў старажытных матываў вышыўкі і яе абярэгавай сімволікі садзейнічала наяўнасць вялікіх масіваў лясоў і балот, неразвітасць шляхоў зносін, патрыярхальнасць ладу жыцця і асабліва прыхільнасць да традыцый даўніны. Па сведчаннях даследчыкаў, яшчэ ў сярэдзіне XIX ст. у некаторых мясцовасцях Беларусі бытаваў абрад «прачытання» вышыўкі ў час агледзін нявесты, калі старая жанчына паказвала прысутным вышытыя нявестай сарочкі і растлумачвала значэнне кожнага ўзору.

Беларускі мастацтвазнаўца М. С. Кацар падчас экспедыцыйных паездак у 1930-х гг. па розных рэгіёнах Беларусі высветліў, што большасць узораў геаметрычнага арнаменту традыцыйнай беларускай вышыўкі і бранага ткацтва ўтрымліваюць геаметрызаваныя сімвалы славян-

Фестываль-конкурс беларускай моды і мастацтва «Этна Стыль», 2016 г.

скіх язычніцкіх багоў: Жыцця, Ярылы, Перуна, а таксама сімвалы Сонца, вялікай багіні Маці-Зямлі і шэрага іншых вобразаў беларускай міфалогіі. Пры гэтым, на думку ткачых і вышывальшчыц, яны валодалі вялікай аберагальнай сілай.

Для народнай вышыўкі другой паловы XIX – пачатку XX ст. быў характэрны каларыт, у якім чырвоны колер дапаўняўся нязначнымі ўкрапленнямі сіняга або чорнага колеру на фоне белага палатна.

Этнографы А. К. Сержпутоўскі, М. Я. Нікіфароўскі, Е. Р. Раманаў, П. В. Шэйн шматкратна ўзгадвалі ў сваіх працах пра выкарыстанне з апатрапейнай мэтай чырвоных паясоў, нітак, стужак, вышытых жаночых ручніковых галаўных убораў у вясельных, радзінных, пахавальна-памінальных абрадах беларусаў.

Як і ўсе ўсходнеславянскія народы, беларусы ўпрыгожвалі вышыўкай строга вызначаныя часткі прадметаў адзення. Вышыты або тканы арнамент на святочных мужчынскіх і жаночых сарочках мы бачым вакол каўняра, на абшлагах, па краі падола. Па меркаванні вучоных, кругавое размяшчэнне вышыўкі, магчыма, з'яўляецца праяўленнем старажытнага магічнага круга – сімвала абароны заключанага ўнутры яго аб'екта. Вышыўка, якая аберагала галаву, размяшчалася вакол шыі, арнаментцыя нізу фартуха і падола жаночых сарочак, верагодна, павінна была засцерагаць дзетародныя органы. Вышыўка на паліках (плечавых устаўках) і па рукавах сарочкі прызначана была зберагаць сілу, а дэкарыраванне абшлагоў захоўвала спрытнасць рук, павялічвала іх працаздольнасць.

Фестываль-конкурс беларускай моды і мастацтва «Этна Стыль», 2016 г.

Будаўніцтва на тэрыторыі Беларусі чыгунак, развіццё адыходных промыслаў, рост гарадоў і ўплыў гарадской культуры разбуралі патрыярхальнасць жыцця вёскі і садзейнічалі інтэнсіўным зменам у народнай вышыўцы. З 1870-х гг. у Расіі пачалі выходзіць танныя друкаваныя выданні, дзе змяшчаліся малюнкi для вышывання і «ўзорнікі», якія шырока прадаваліся ў лаўках і крамах Беларусі, шмат арнаментальных кампазіцый рабілася на ўпакоўцы розных тавараў. Пад уздзеяннем гэтых працэсаў вялікую папулярнасць набыў шоў крыжам («крыжык просты»). Параўнальная лёгкасць і хуткасць выканання вышывак крыжам стала адной з галоўных прычын выцяснення старажытных відаў вышыўкі. Геаметрычны арнамент стаў імкліва замяняцца раслінным, і ў вышыўцы ўсталяваўся чырвона-чорны каларыт з амаль роўным выкарыстаннем чырвоных і чорных нітак.

Нягледзячы на тое, што вясковыя жыхары да 1930-х гг.,

а на Палессі да пачатку Вялікай Айчыннай вайны, не ўяўлялі сабе святочнага адзення без арнаментацыі яго вышыўкай і ўзорным ткацтвам, вышыўка яўляла сабой ужо спалучэнне розных па часе арнаментальных комплексаў, страціла апатрапейную сімволіку і ўспрымалася толькі як мастацкае аздабленне рэчы.

У сучасных умовах глабалізацыі, распаўсюджвання масавай культуры і фармалістычных плыняў у мастацтве ва ўсіх народаў узрастае цікавасць да сваёй гісторыі і нацыянальнай культурнай спадчыны, у тым ліку да традыцыйнага касцюма, ткацтва і вышыўкі.

Беларускія дызайнеры адзення ствараюць вырабы з улікам нацыянальнай спецыфікі, у якіх народны арнамент творча перапрацоўваецца ў адпаведнасці з колерам касцюма, яго кампазіцыйнай будовай і прызначэннем. У Мінску стаў традыцыйным фестываль-

конкурс беларускай моды і мастацтва «Этна Стыль», у ім прымаюць удзел дызайнеры і прадпрыемствы, якія мадэлююць і вырабляюць адзенне ў стылі этна. Вялікім паказам калекцый па матывах нацыянальнай культуры ў 2018 г. адзначыў свой 70-гадовы юбілей Беларускі цэнтр моды. Паспяхова прапагандуюць нацыянальныя рысы ў сучасным адзенні, традыцыйныя прыкладныя тэхнікі і арнамент мадэлі, выкананыя мадэльерамі Беларускай палаты моды.

У апошнія гады вышытыя нацыянальным арнамантам світшоты, мужчынскія сарочкі, алімпійкі, майкі сталі ў краіне сапраўдным модным трэндам. Яшчэ ніколі ў беларусаў зварот да нацыянальных вытокаў не быў такім імклівым і масавым.

Беларускі арнамент вядомы і за межамі краіны. Дызайнеры моднага дома Valentino (Італія) у 2015 г. паказалі калекцыю

адзення, у якой дэкарыраваныя беларускай народнай вышыўкай сукенкі і касцюмы ўразілі публіку і выклікалі захапленне прыгажосцю нашага арнамента.

Ужо чатыры гады запар у Мінску і рэгіёнах праходзяць Дні вышыванкі, мэта якіх – папулярызацыя культуры беларусаў, захаванне нацыянальнага адзінства і нацыянальнай ідэнтычнасці. У 2020 г. удзельнікі свята ў сталіцы прыняць удзел у конкурсе «Азбука вышыванкі», паглядзець дэфіле мадэляў у касцюмах з элементамі вышыўкі ад беларускіх дызайнераў і вытворцаў адзення. Акрамя таго, на маштабнай інтэрактыўнай экспазіцыі «Фолк-кірмаш» госці пазнаёміліся з народнымі абрадамі, традыцыйным касцюмам і народнымі промысламі, якія прэзентавала кожная вобласць рэспублікі. У Брэсце ў мінулым годзе свята адзначылі велапрабегам, а ў Лідзе зрабілі фотопраект «Вышыванка на вуліцах нашага горада». Напярэдадні свята па ўсёй краіне праходзілі тэматычныя мерапрыемствы: флэшмоб «Усе ў вышыванках», акцыі «Падары нованароджанаму вышыванку», «Падары вышыванку сябру», тэматычныя выставы і паказы ў музеях, бібліятэках, кінатэатрах.

Такім чынам, у сучаснай Беларусі, як і ва ўсім свеце, расце цікавасць да сваіх этнічных вытокаў і нацыянальных каштоўнасцей. Значную ролю ў гэтым працэсе адыгрываюць традыцыйны касцюм і народны беларускі арнамент, што наглядна адлюстроўваецца нават на нашым пабытовым джынсава-пацёртым касцюме, які ўсё часцей дапаўняецца прадметамі з элементамі народнай вышыўкі. ■

Свята вышыванкі ў Брэсце, 1 ліпеня 2018 г.